

О. М. Гуцалюк,
*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та економіки,
Приватний заклад вищої освіти
«Міжнародний європейський університет», м. Київ*

ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В ОБ'ЄДНАННЯХ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

Наявне у сучасних господарських практиках надзвичайне розмаїття форм утворення та особливостей функціонування об'єднань підприємств обумовлюється широтою діапазону мотивів і цілей активізації інтеграційних процесів, джерела виявлення яких можуть мати ринкову (посилення конкурентних позицій учасників через поєднання маркетингових можливостей і сполучення каналів збуту, збільшення спільної спроможності щодо протистояння недоброчесним конкурентним діям, упорядкування складу та розширення асортименту сукупної товарної пропозиції тощо), виробничо-коопераційну (концентрація виробничих потужностей, об'єднання ресурсної бази та синергія ключових компетентностей в контексті формування усього ланцюжку створення нової вартості, розширення використання ефекту масштабу тощо), інноваційно-інвестиційну (збільшення наукового потенціалу та зміцнення науково-технічного підґрунтя інноваційної активності, підвищення здатності учасників об'єднання щодо акумулювання великих обсягів інвестиційних ресурсів, полегшення доступу до зовнішніх джерел фінансування тощо), організаційно-управлінську (забезпечення планомірної цілеспрямованості, ефективної координації та узгодження спільних дій в різних сферах господарювання тощо), інституціональну (орієнтація на мінімізацію трансакційних витрат через розвиток позаринкових механізмів господарського співробітництва на основі розбудови системи тривалих партнерських відносин і підтримки взаємної довіри) природу походження. При цьому, незважаючи на упорядковане, надзвичайно широке та розмаїте коло використовуваних форм утворення об'єднань підприємств, організаційно-економічне упорядкування структурно-функціональної побудови та юридично-правове унормування діяльності переважної більшості з розглянутих інтеграційних структур бізнесу здій-

снюється в формі корпоративних утворень (корпорацій та господарських товариств).

Корпорацію як спосіб організованого здійснення колективної людської діяльності слід, очевидно, вважати однією з найдавніших та найбільш вкорінених в контекст цивілізаційного розвитку людства практик. Первинні спроби створення організованої людської єдності, заснованої на відносинах пайової участі при оренді латифундій, звичайно відносять ще до часів Древньої Греції. Саму ж етимологію поняття «корпорація» звичайно пов'язують із латинським терміном «*corpus habere*», який широко використовувався у римському праві для ідентифікації правового статусу певним чином згурпованої спілки людей, співтовариство яких насамперед здійснювалося на базі об'єднання майнових внесків. Проте, на відміну від фізичної особи («*persona*»), правоздатність таких юридичних утворень в римському праві була певною мірою обмеженою: корпорації користувалися власними (відокремленими від засновників та учасників) правами та мали нести власну відповідальність, але здійснення цих прав та відповідальності (дієздатність) могло відбуватися тільки за посередництвом фізичних осіб (тих самих учасників корпорації).

Надалі поширення використання такого роду колективних утворень розповсюдилося на набагато більш широке коло не тільки господарських, але й духовних, релігійних, професійних та інших об'єднань, що дає ґрунтовні підстави для того, щоб пов'язати походження поняття корпорація із пізньолатинським «*corporatio*» (тобто, «спілка», «союз»). У більш близькі до нас часи, після розпаду Римської імперії, принципи корпоративного устрою в різних сферах людської взаємодії були перенесені в суспільні практики середньовічних європейських держав сумісно із збереженням загальних засад римського права. В подальшому, із початком ери Нового часу, стрімкий розвиток торгівельних корпоративних організацій та об'єднань був тісно пов'язаний із організацією та здійсненням пайових відносин при освоєнні відкритих нових земель.

При цьому принциповою відмінністю нових торгівельних корпорацій епохи Великих географічних відкриттів було певною мірою подолання притаманної середньовічним корпоративним спілкам та союзам замкненості, причиною якої було прагнення щодо обмеження доступу сторонніх осіб до професійних секретів та можливостей гільдій, цехів та торгівельних союзів (на що, зокрема, вказує, наприклад, В. Радаєв) [5, с. 154]. Індустріальна революція, в ході якої відбулося, з одного боку,

швидке зростання суспільних можливостей щодо здійснення великомасштабного виробництва корисних товарів та послуг, а з іншого – зросла загальність потреб у акумулюванні для цього відповідно величезних обсягів фінансово-інвестиційного капіталу, призвела до остаточного формування того феномену корпоративної організації акціонерного типу, яка на цей час є основою сучасного світового господарського устрою. В організаційно-правовому сенсі корпорація (безумовно, з урахуванням суттєвих відмінностей в нормативному підґрунті та регулятивній базі в цьому питанні в континентальній та англосаксонській юридичних системах і традиціях) при цьому розглядається як господарське товариство (тобто, особливий вид підприємства, заснований на відносинах участі, об'єднанні індивідуальних зусиль та капіталів, відокремленості від корпорації її засновників та учасників, самостійності та автономії в управлінні тощо).

Отже, в основі самого феномену корпорації знаходяться упорядковані ознаки і властивості, що насамперед характеризують та визначають принципи побудови та загальні засади здійснення колективної діяльності та співробітництва людей в напрямку досягнення спільно визнаних та сумісно визначених цілей, забезпечення загальних інтересів та ін. При цьому корпорація як певним чином об'єднана та структурована людська спільнота визначається специфічністю змістовного наповнення підходу до упорядкування взаємодії засновників та учасників, що дозволяє розглядати таке утворення як особливий вид організаційного угруповання. Зокрема, характерними саме для корпорації та корпоративних відносин параметрами слід вважати такі ознаки і властивості: використання відносин участі для упорядкування співробітництва та взаємодії учасників; правова відокремленість та майнова відособленість товариства від його учасників; повна загальна правоздатність та адміністративно-управлінська самостійність, що знаходять прояв у виникненні широкого кола прав та обов'язків товариства як юридичної особи, повністю відділеної від засновників; розмежування повноважень, що витікають із володіння корпоративними правами (частками у капіталі товариства), та функціями управління; наявність окремої управлінської вертикалі представництва інтересів власників в організаційній структурі та у вищих органах управління корпорацією; добровільність передачі учасниками частки власних прав та повноважень до розпорядження корпорації тощо.

Слід, проте, відзначити, що особливість значення та масштабність представництва корпоративних організацій в сучасній глобальній си-

стемі господарських зв'язків визначає надзвичайне розширення базисного (системоутворюючого) характеру змісту та суттєве розмаїття виявлення особливостей включення корпорацій до загального контексту суспільних відносин. Так, узагальнення наявних теоретичних положень щодо встановлення сутності поняття «корпоративна організація» або «корпорація», дозволило автору визначити такі підходи, що існують до вирішення даного питання.

По-перше, корпорація як специфічна форма організованого виявлення ознаки суспільної єдності людей. Рамки такого підходу розширюються далеко за межі конкретних господарських утворень (економічних організацій), які вважаються тільки окремим різновидом організаційної підтримки спільності окремих особистостей та груп індивідів, об'єднаних відчуттям однорідності інтересів, цінностей і цілей, які, в свою чергу, виступають вагомим підґрунтям для формування скоординованих та узгоджених моделей і стратегій колективної поведінки в напрямі наближення щодо досягнення спільної вигоди та реалізації загальних очікувань. Важливим та характерним для цього підходу є розгляд корпоративної організації як невід'ємної складової суспільного устрою, фундаментальні принципи та базисні основи якого знаходять при цьому прояв у створенні типізованої корпоративної форми організації економічних зв'язків цілісної сукупності членів суспільства в напрямку органічного включення такого роду продуктивного індивідуального та колективного співробітництва в загальний контекст підтримки життєдіяльності та забезпечення розвитку. Таким чином, корпоративна організація вважається при цьому певною сполучною інституціональною ланкою відносин як на різних рівнях побудови системи суспільних відносин, так і між явищами і процесами, що розгортаються на цих рівнях (інституціональна природа такого сполучення полягає в унормуванні та упорядкуванні суспільно-визнаних практик та підходів для використання в сфері регулювання відносин господарської взаємодії). При цьому реалізація інституціональної функції корпорації здійснюється в зустрічному спрямуванні: з одного боку, в аспекті інтеграції можливого широкого розмаїття актів людської господарської взаємодії через уніфікацію (в межах дотримання вимог корпоративності) форм здійснення економічної активності у найбільш загальний контекст існуючого суспільного устрою; а з іншого боку – в напрямі вироблення, імплементації та впровадження (через відповідне удосконалення, стан-

дартизацію та симпліфікацію використовуваних норм та правил регулювання господарської взаємодії) більш досконаліх, адекватних та належних стосовно реалій економічного життя, механізмів упорядкування економічних відносин.

По-друге, корпорація як інтегрована структура бізнесу. За такий підхід і в даному випадку, господарській простір економічної взаємодії розглядається як сукупність нерозривно пов'язаних та переплетених між собою сегментів, в рамках яких використовуються альтернативні за природою режими розподілу ресурсів – ринкового та адміністративного. При цьому розкрита вище інституціональна функція корпоративної організації отримує більш вагомий економічний наповнення та набуває нового змісту, що полягає у підвищенні гнучкості господарського устрою господарського механізму суспільства, в межах якого при цьому відбувається формування двох способів здійснення економічних відносин: ринкового, що забезпечує оптимальність використання ресурсів, який проте може супроводжуватися виникненням значних обсягів непродуктивних транзакційних витрат та обмеженістю можливостей суспільного регулювання при розподілі загального багатства; корпоративного, що являє собою сукупність локалізованих господарських утворень, внутрішній економічний устрій яких базується на адміністративно-керованому перерозподілі ресурсів (при дотриманні вимоги добровільності передачі учасниками частки власних прав та повноважень у розпорядження корпорації), але господарська взаємодія між якими відбувається через використання ринкового механізму. Таким чином, корпоративні організації (корпорації) в економічному (взаємодія режимів непримусово-ринкового та централізовано-адміністративного перерозподілу ресурсів) та структурному (взаємопроникнення складових господарського механізму, що відрізняються за принципом побудови – децентралізовано-добровільний для ринків або ієрархічно-функціональний для підприємств) аспекті являють собою певну надзвичайно рухливу також сполучну ланку між ринково-господарською та адміністративно-організаційною сферами економічного устрою суспільства. В рамках такого підходу у певній мірі знаходить втілення специфічна корпоративна ідеологія економічної конвергенції різних господарських механізмів (ринкового та адміністративного), започаткована в класичних роботах А. Берлі та Дж. Мінса [1], Дж. Гелбрейта [2], Д. Котца [4] та ін.

По-третє, корпорація як організаційно-правова форма організації колективної підприємницької діяльності. Виникнення такої точки зору

щодо генезису та закономірностей виявлення природи корпорації в капіталістичному господарстві нерозривно пов'язано із однією з найбільш вагомих за значенням рис корпоративної організації, що полягає у розмежуванні власності та управління. Зростання масштабів потреб підприємств у капітальних ресурсах, необхідних для створення технологічно складної та технічно громіздкої індустріальної бази виробництва, а також суттєве підвищення вимог відносно наукоємності та інноваційності виробленого кінцевого продукту майже унеможливили подальше здійснення господарської активності на засадах використання суто приватного капіталу. Так само, надмірне збільшення розмаїття управлінських та фахових рішень, що стосуються поточної діяльності та стратегічних перспектив розвитку підприємств, визначають необхідність посилення професійного керівництва корпораціями. При цьому поступово (в контексті виявлення зазначених тенденцій) відбувалося розгортання процесів глибинних трансформацій змісту соціально-трудова відносин, в яких збільшення потреб новітнього постіндустріального суспільства у творчо-креативному насиченні та фахово-спеціалізованому наповненні продуктивної зайнятості найманого персоналу поступово знаходило відображення у частковому усупільненні засобів праці, при поширенні використання колективних форм спільного інвестування, участі у капіталі та ін. В даному контексті економічні функції корпорації як надзвичайно ефективної організаційної форми гнучкого забезпечення та взаємовигідної підтримки господарського співробітництва набули додаткового виявлення через розширене включення, з одного боку, в структуру інвестиційного механізму формування та відтворення капіталу, а з іншого – стали органічною складовою великомасштабного процесу суспільних трансформацій в сфері відносин власників засобів виробництва та найманих працівників. При чому в обох випадках саме корпоративні організації виступили потужним інтеграційним підґрунтям для оновлення та перегляду організаційно-економічних засад здійснення колективної підприємницької діяльності через набуття актами взаємодії широкого кола учасників господарської активності спрямованості на досягнення спільних компромісних цілей, узгодження та збалансування різноспрямованих інтересів, впровадження механізмів партнерства та взаємовигідного співробітництва (на протилежність притаманним суто приватному бізнесу вузькому зосередженню на одноосібному задоволенні вимог власників капіталу, посилення експлуатації працівників, нехтування суспільними потребами тощо).

По-четверте, корпорація як форма організації специфічних акціонерних відносин, заснованих на членстві (участі). Реалізація розширених функцій та виконання нових завдань корпоративних утворень в системі трансформації суспільних відносин в певній мірі визначає необхідність перегляду змістовного наповнення та особливостей структурно-організаційної побудови та господарського механізму функціонування корпорацій. При цьому набагато більш вагомого (відносно традиційних умов індустріального технологічного укладу) значення для вирішення зазначених завдань набуває здатність корпоративного внутрішнього економічного устрою щодо гнучкого збалансування інтересів та прагнень не тільки акціонерів та персоналу, але й широкого кола в якійсь мірі зацікавлених у розвитку корпорації осіб (держава, споживачі, постачальники, контактні аудиторії та ін.). Корпорація при цьому виступає певним квазі-ринком для розподілу та перерозподілу корпоративного контролю, тобто здатності надавати вплив на ухвалення управлінських рішень щодо розподілу та використання ресурсів, наявних у розпорядження цих груп. Такий квазі-ринок, початково утворений через збалансування капітальних внесків учасників корпорації до формування її майнової основи, надалі отримує подальший розвиток через залучення та підкорення щодо дії механізму корпоративного регулювання упорядкування різноспрямованого впливу зацікавлених осіб.

Результативність та функціональність такого роду корпоративного співробітництва майже у вирішальній мірі визначається відкритістю та прозорістю здійснення процедур розподілу та перерозподілу часток корпоративного контролю як об'єктів, що обертаються на внутрішньому квазі-ринку (на тих саме засадах, як і в системі реальних ринкових відносин). За такі умови традиційна акціонерна форма корпорації (що звичайно характеризується максимальним рівнем прояву відзначених раніше переваг корпоративної організації) набуває також нового функціонального наповнення, що полягає у формуванні надійної (такої, що визнається належною та відповідає очікуванням учасників) основи інтеграційного процесу корпоративного співробітництва).

Таким чином, в сучасних умовах формування та розвиток акціонерного товариства для забезпечення виконання широкого кола вагомих суспільних функцій та повної реалізації економічних переваг корпорації акціонерного типу передбачає утворення та базується на підтримці особливого виду з'єднаності, ознаками якої (в контексті розглянутих підхо-

дів) виступає наявність таких інтеграційної аспектів побудови та функціонування: як суспільний або соціальний контракт; як прояв людської єдності; як спосіб виявлення спільного інтересу; як інтеграційна форма; як організаційно-правова форма; як організаційна форма; як правова конструкція; як форма об'єднання капіталу.

Список використаних джерел:

1. Berle A. A., Means G. C. The Modern Corporation and Private Property. N.Y.: Transaction Publishers, 1932. 380 p.
2. Гэлбрейт Д. Новое индустриальное общество. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=80047
3. Гуцалюк О.М. Теоретико-методологічне забезпечення формування механізму управління корпоративними інтеграційними процесами. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 2 (33). С. 28-33.
4. Kotz D. M. Bank Control of Large Corporations in the United States. University of California Press, 1980. 232 p.
5. Радаев В.В. Экономическая социология. URL: <https://obuchalka.org/2014050277151/ekonomicheskaya-sociologiya-radaev-v-v-2005.html>